

צ'בזטי מזהר"ן

קמא

דף צו:

עם

ביאור חברותא
ללימוד בעיון

תורה קג

אמר שהמתמיד בלימוד ספרו יהיה נעשה איש כשר באמת
ובעל מה גדול כי יש בה עמקות נוראה שאין בשום ספר
(ה"מ שמו שמה)

תורה אור
תהלים כו (ב) בקרב עָלִי מוֹעִים לְאֹכֵל אֶת בְּשָׂרֵי צִרִי וְאֶזְבִּי לִי הַקֶּה קְשִׁלִּי וְנִפְלוּ:

תורה קב
בראשית טזק מא (ב) אֲתָה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי וְעַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל צִמִּי וְקַדְדוֹת הַסָּפֵס אֲנִי מִקֵּץ:

תהלים קג (יט) יָקוּם בְּשִׁמְשֵׁי הַכֶּיץ כְּסָאוֹ וּמִלְכוּתוֹ כִּכְלֵי מִשְׁלָה:

שמואל ב- כג (ג) אֲמַר אֲלֵהֶי יִשְׂרָאֵל יְדִבְרֵי צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בְּאֶדְמֵי צִדִּיק מוֹשֵׁל יְרֵאת אֱלֹהִים:

התורה בחי' אדם. צריך לאכול את בשרי, היינו לאכול ולהמית העצמות שלי, כי אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה כנ"ל. ואזי ממילא צרי ואיבי לי המה פשלו ונפלו, כי כל הצרים והאויבים שנאחזין באנפין חשוכין נכשלים ונופלים. כי נתבטלים בחי' האנפין חשוכין וזוכה לאנפין נהירין שהוא חכמות התורה, שהוא בחי' י"ה בחי' תרין רעין דלא מתפרשין, שעל שם זה דייקא נקראין ישראל אדם כנ"ל. ואז כל הצרים והאויבים שנאחזין באנפין חשוכין בתאוות ומדות רעות נכשלים ונופלים, כי זכה לאנפין נהירין כנ"ל :

תרבות אנשים הטאים, (במדבר לב) ות"א תלמידי גברייא חיבייא. הדבר הזה קבלתם מרבניכם, שרכבם גזל מכם הלכות, והלכות הם נחלת אבות כנ"ל. ועתה גם אתם הולכים בדרכי אבותיכם, ורצונכם לגזול מישראל נחלת אבותם : ובפ"ק דכ"ב (דף ח' ע"ב) **ומצדיקי הרבים ככוכבים** [א] אלו מלמדי תינוקות, ועכשיו שראה שהם מחייבים רבים, **"שמניאון לב בני ישראל**, מסתמא גם רבם אינם מצדיקי הרבים, אלא מחייבי הרבים. בשביל זה קרא להם **תרבות אנשים**" ות"א תלמידי גברייא חיבייא :

תורה קג
דברים וואת הברכה (ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב:
במדבר מטות לב (ו) וְלָקַח תְּנוּאָן תְּנִיאָן אֵת לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַבְדֵי אֵל הַתָּרִין אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם יַעֲקֹב:
במדבר מטות לב (יד) וְהָיָה קָמָתָם מִתַּח אֲבֹתֵיהֶם מִרְבוּת אֲנָשִׁים לְכַסְפֹּת עוֹד עַל תְּרוֹן אֶף יַעֲקֹב אֵל יִשְׂרָאֵל:
דניאל יב (ג) וְהַמְשָׁלִים יִהְיוּ וַחֲזֵר וְהָרַקוּ וְנִצְדָּקוּ הָרְבִים כְּפֹכְבִים לְעוֹלָם וָעֶד:

קב [א] (בראשית מא) **אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי** .

הענין הוא כי כל מה שברא הקדוש ברוך לא ברא אלא לכבודו [ב]. כדי לגלות מלכותו. ועל ידי זה ניכפפין הקליפות תחת השכינה. ובאיזה ענין נתגלה מלכותו, כשמשפיע רב טוב לישראל, אז מודים כל אחד ואחד כי **מלכותו ככל משלה** [ג]. ובמה יכולים להוריד השפע, על ידי התפילות, כי התיבות הם כלים לקבל השפע [ד]. ועל כן כל אחד יזהר בתפילתו, שיתפלל באופן שיוכל לעורר השפע בעולם, על דרך שאמרו רז"ל (סנהדרין לו) **חייב כל אדם לומר בשבילי נברא העולם**. ובאיזה ענין יוכל לעורר השפע בעולם, ביראה, כמו שאמרו רז"ל (ברכות ו:) **כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין**. ויש שני מיני יראה, האחד יראה עליונה שבאה לאדם לפעמים מתי שתרצה, ועל יראה כזו אין שכר. ויש יראה שבאה לאדם מכה אדם עצמו. ויראה זו נקרא **צדיק מושל יראת אלקים** (שמואל ב כג). וביראה כזו התפילה נשמעת, ושפע יורד לעולם, ונתגלה מלכותו : וזהו **אתה תהיה על ביתי**. ביתי הוא יראה כמו שאמרו חז"ל (שבת לא:) [ה] **הכל על דלית ליה דרתא וכו'.** ר"ל כשהצדיק מושל ביראת אלקים, על ידי זה **ועל פיך ישק כל עמי**, ותרגום אונקלוס ועל מיטר פומך, היינו 'התפילה', יתון כל עמי, היינו שיתעורר השפע בעולם. וזהו **רק הכסא**, היינו מיעוט המלכות, כי רק הוא מיעוט [ו], כסא הוא מלכות. **אגדל מומך** היינו מיעוט המלכות, שעתה היא במיעוט, נתגדל מומך. כי מכה התפילה שהיא ביראה, מוריד שפע בעולם, ונתגדל מלכותו כנ"ל :

קד [ז] **איתא** במדרש (הובא בס"ח סי' קלו ובר"ח שער ענוה פ"ה [טו]) בשביל שאמר משה לבני גד **תרבות אנשים** ענין זה של **תרבות אנשים** לעונש שלו שיעבוד בן בנו עבודה זרה. והתירוץ, כי אמרו חז"ל (כתובות קי:) **כל הדר בהויץ לארץ כאלו אין לו י"א להי** [טז], ואמרו חז"ל (שבת צו:) [ז] החושד בכשרים לוקה בגופו. ומשה היה חושד אותם שבני ראובן ובני גד אינם רוצים בארץ ישראל שום חלק, נמצא שאין להם י"א להי. בשביל זה נענש כבן בנו שלא היה לו י"א להי [יז], כי הם כשרים היו בדבר, כי רצו ליטול חלק בארץ גם כן. כמובא [יח]:

תורה קה
שמות בשלח טו (ב) צִוִּי וְיִזְכַּרְתָּ יְהוָה לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלֵי וְאֶגְדָּלוֹ אֲלֵהֶי אָבִי וְאֶרְמְנָנָהוּ:
דברים נצבים ל (יא) כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאת הִיא מִמֶּךָ וְלֹא רִחָקָה הִיא: (יב) לֹא בְשִׁמְשֵׁי הַיּוֹם הָיָה לָנוּ וְנִשְׁמַעְנוּ אֹתָהּ וְנִשְׁמָעָהּ: יִשְׁעֶיהָ גַד (ו) בְּרַגְעַי קָטַן עֲזַבְתִּיךָ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֶקְבָּצֶךָ:
ישעיהו נו (ו) וְהִבְיֵאתִים אֵל הַר קְדֹשִׁי וְשִׁפְחֵיהֶם נִבְּתֵי תַפְלֵת יְעֹלְמִים וְחִבְיָהֶם יִרְצוּן עַל מִזְבְּחֵי כִּי בֵּיתִי בֵּית תַּפְלָה יִקְרָא לְכָל הַעֲמִים:

קה [יז] (שירת הים שמות טו) **עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה** .

הנה העולם צריכין רחמים גדולים, הן ברוחניות הן בגשמי. וכל אחד מבקש רחמים ואינו יודע היכן הוא. והרחמים הוא לעיני כל, כמו שכתוב (דברים ל) **לא רחוקה היא ולא בשמים וכו'.** והנה איתא בזהר (נשא דף קלו ע"ב) אית רחמים ואית רחמים, אית רחמים פשוטים [ז] דו"א, ואית רחמים גדולים דעתיקא סתימאה, כמו שכתוב (ישעיה נד) **זכרחמים גדולים אקבצך**. ואנו צריכין רחמים, אך בעונינו¹⁷ הרבים בדור הזה אין מי שיתפלל כך שיוכל להמשיך הרחמים [יז]. מחמת שאין מי שיכיר גדולת הבורא כל כך, מפני גדול הגלות והדחוקות. והקדוש ברוך הוא בעצמו צריך להתפלל על זה, כדאיתא בגמרא (ברכות ז') **מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל, שנאמר [ז] ושמהתים בבית תפילתי תפילתם לא נאמר אלא תפילתי מכאן שהקדוש ברוך הוא מתפלל**. ומה מתפלל יהי רצון וכו'. ובמה יכול לבוא שהוא יתברך יתפלל, על ידי תורה. כי בכל אדם יש בו חלק מכללות כל העולמות וצירופים [א], ובכל מה שהוא

קג [יח] **איתא** בגמרא (סנהדרין דף צא ע"ב) **כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גזלו מנחלת אבות, שנאמר [ז] תורה צוה לנו משה מורשה וכו'.** וכיון שראה משה שבני ראובן ובני גד 'מניאון בני ישראל מנחלת אבותם, בשביל זה קרא להם

¹⁰ ספר חסידים את קלו וספר ראשית חכמה ספ"ה את נה, צ"ע לכאורה יותר מסתבר שהכוונה לילקוט ראובני מטות אות ע' שם מובא המדרש בלא טעם ואילו בספר חסידים ור"ח כתבו שנענש על שכנס.
¹¹ במדבר לב יד
¹² בתקפא (כתובות קיא) ובתשכט תוקן
¹³ מתרצו - אלוה
¹⁴ עיין שיש"ק ח"ה תינו דר דייקא. אכל למקום גבו לא ללו.
¹⁵ ע"ש מהר"ל חודשי אגרות, ורמב"ם אבות א' ו'
¹⁶ מתשכט - אלוה
¹⁷ כמש"ש בשופטים יח ל' ויהונתן בן גרשם בן מנשה וכו' ואמרו בב"ב קט: שהוא בן גרשם בן משה ונקרא בן מנשה כיון שעשה מעשה מנשה. בשבת לו. משה רבינו כיון שחש שישלח עמו ילמיט לו לקה בלעזתו נפשו ממש, וכאן לא לקה נפשו ע"ל אלא שהתקיים בזרעו מה שחש בלחיים. ואולי טועה רבינו לכן כדע"ל לזכור וכו' ניס כנסים, או שכל זרעו נפשו. ועי"ש שם שם שהתקיים בו מה שחש, ש"ל הקב"ה הם ממלמינים בני ממלמינים ואהה אי סופ להאמין כמש"ש יען לא האמנתם בני להקדישני.
¹⁸ עיין פל"ח ופי ענין קשה הדי לא ללו כה וא"כ למה כאלו יס לו לחוקין
¹⁹ תורה זו ראשיתה לשון החברים וטופה לשון מוהרנ"ת מה ששמע מרבינו הענין בביאור יותר ולא ידוע מתי והיכן היא נאמרה
²⁰ וישעיה יב ב', ותהלים קיה יד
¹ לשון חברים לא ידוע מתי והיכן נאמרה
² אבות פ"ו
³ תהלים קט י
⁴ עיין לעיל תורה לך את ג' שע"כ צריך להתפלל בפיו דווקא אע"פ שהקב"ה יודע מחשבות.
⁵ רומא עב: ותרגומי - חבל על שאין לו חצר ושער לחצר הוא עושה. ופרש"י שנתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים.
⁶ מתרצו - התפלה
⁷ ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה סוטה פ"ה ה"ה בבלי סנהדרין מט. ור"ה יז: ורש"י שם. ופרש"י שמות לא יג ועוד
⁸ לשון החברים לא ידוע מתי והיכן נאמרה
⁹ דברים לג ד'
¹⁰ בתשכט - מניאון [לב] (לשון הפסוק למה תניאון את לב ועל משקל זה נקט רבינו מניאון וכן הגרסא בכל המהדורות)
¹¹ דניאל יב ג'
¹² בתשכט - שמניאון
¹³ בתשכט - אנשים [שטאים] (כלשון הפסוק, והתרגום)
¹⁴ לשון החברים לא ידוע מתי והיכן נאמרה

מאמר כל המונע הלכה מפי תלמיד

מספה"ק ליקוטי מוהר"ן

זמן ומקום אמירת התורה
לא ידוע, רק ידוע שהיא לשון
החברים. (כמבואר בסוף תורה קח)

פתיחה

נראה שרבנו מבאר כאן בביאור מחודש את דברי משה רבנו לבני ראובן ובני גד "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים", ותרגמו אונקלוס ויהונתן "והא קמתון חלף אבהתכון תלמידי גבריא חיביא. כי פשוט שאמר להם אתם תלמידי המרגלים שלא רצו להכנס לארץ כידוע ומפורש בפסוקים. ואילו רבנו מבאר שני ביאורים עפ"י שני מאמרי חז"ל, ובשניהם לומד שמעשיהם הרעים של בני ראובן ובני גד יש ללמוד על הרבנים שלהם שגם הם היו חטאים. בביאור ראשון שכיון שגזלו מהם הלכות, נעשו גם הם גזלנים, ע"י שמניאים את בני מהארץ, ובביאור שני, שזה שהם לא צדיקים, מלמד שהמלמדים שלהם לא היו מצדיקי הרבים.

ונראה שזה עיקר החדוש של רבנו כאן שמהתלמיד ניתן ללמוד על רבו.

ליקוטי הלכות

או"ח – הלכות סוכה הלכה ב' (עפ"י תורה יט) אות ד' – פי עבר הירדן הוא בחינת לשון תרגום המשלים את הלשון הקדש. פי לשון תרגום, שהוא לשון ארמי, הוא בעבר הירדן: ועל פי נטלו שם גם פי שבטי ישראל חלק ונחלה, פי ארץ ישראל הוא בחינת לשון הקדש, פי לשון הקדש נבחר מכל לשונות העמים וכן ארץ ישראל נבחר מארצות שבעים עממין, וישראל שנבחרו משבעים אמות זכו לשניהם, פי ארץ ישראל הוא גם פי בחינת קדשת הברית, בחינת צדיקים ירשו ארץ. והוא בחינת אמונה, שהוא בחינת מלכות פה, בחינת שלמות לשון הקדש, כמו שכתוב, שכן ארץ ורעה אמונה (כמו שכתב רבנו) וישראל זכו לחלקם ונחלתם את ארץ ישראל, פי הוא שיהי לעם ישראל בלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. ובאחר שערק שלמות לשון הקדש על ידי לשון תרגום הוא בחינת עבר הירדן, בחינת לשון ארמי כנ"ל, על פי הכרחו ישראל לטל שם חלקם גם פי כדי להשלים בחינת לשון הקדש על ידי לשון תרגום, שהוא בחינת עבר הירדן כנ"ל. וזה שכתחלה קצף משה מאד על בני ראובן ובני גד על שבחרו בעבר הירדן, פי סבר שהם רוצים לשאר שם, על פי קצף עליהם מאד, פי בחינת לשון תרגום אין לו שום שלמות וקדשה בעצמו פי אם כשמשלים את לשון הקדש. ועקר המלחמה על ידו ועל פי כשהשיבו לו שהם יעברו חלוצים לפני אחיהם, פי עקר המלחמה על ידם. ועל פי הם צריכים די'קא לעבר חלוצים לפני המלחמה, פי עקר המלחמה והנצחון הוא בבחינת לשון תרגום, (כמובא לעיל בהלכות חל המועד). ואחר כך כשינצחו המלחמה ישובו או לשבת שם, פי אז כשמכניעין לגמרי הרע של השבועים אמות. ואז התרגום משלים את הלשון הקדש, אז התרגום גם פי קדוש ועל פי יכולין אחר כך לשבת בעבר הירדן שהוא בחינת תרגום כנ"ל. ועל פי אחר כך נתרצה להם משה רבנו, עליו השלום.

יוד – הלכות מילה הלכה ג' (עפ"י תורה עח תניא) אות י' – כשאנו רוצים לכבש ולטל הפרי אנו צריכים בודאי לשבר הקלפה קדם וכשאנו שורבין הקלפה בתחלה אנו כובשין הקדשה שהיתה נעלמת בתוך הקלפה עצמה, פי גם שם יש קדשה נעלמת כנ"ל. וזהו בחינת מה שישראל כבשו ותחלה ארץ סיחון ועוג בעבר הירדן שאינו בכלל ארץ ישראל. וזהו בחינת מה שנמול ישמעאל קדם ליצחק, פי כל זה הוא בחינת הנ"ל שכבשו תחלה הקדשה הנעלמת בתוך גוף הקלפה עצמה בעת ששברו הקלפה הקודמת לפני. ואחר כך בקל כבשו הקדשה עצמה שהוא ארץ ישראל, פי כבר נכנעה הקלפה לגמרי והוציאו חיות הקדשה ממנה כנ"ל. ועל פי בני גד ובני ראובן היו עובדים חלוצים לפני החיל, פי הם היה להם בח יותר לכבש ארץ ישראל מאחר שהם כבר הוציאו הקדשה שהיתה בלועה בתוך גוף הקלפה עצמה שהוא בחינת עבר הירדן. ועל ידי זה בקל כובשים גוף הקדשה שהיתה בגלות אצלם מאחר שגם עצם חיותם כבר נטלו מהם בני גד ובני ראובן וכנ"ל:

ח"מ – הלכות אונאה הלכה ה' (עפ"י תורה ח' תניא) אות מא – וזה שאמר משה לבני גד ובני ראובן, "ולמה תניאנון, לשון אונאה. וכמו שתרגם אונקלוס, ולמה תונון. פי עבר הירדן בבחינת נגה, פי ארץ ישראל בחינת כלליות הקדשה וחוצי לארץ בהפך ועבר הירדן הוא בבחינת ממצע ביניהם, בחינת נגה שמערב טוב ורע שממשם כל האונאות והטעויות. ועל פי אמר להם משה, ולמה תניאנון את לב בני ישראל, שתטעו ותונו את בני ישראל, חס ושלום, מעבר אל הארץ, פי כל הטעויות נמשכים מבחינת נגה כנ"ל. על פי השיבו לו שיעברו חלוצים לכבש ארץ ישראל, הינו שימסרו נפשם בשביל קדשת ארץ ישראל ועל ידי קדשת ארץ ישראל בודאי יהיו נצולים מטעויות ואונאות הנ"ל, פי קדשת ארץ ישראל וקדשת הצדיק האמת הם בבחינת אחת כמו שכתוב במקום אחר.

שיחות השייך לתורה זו

אין

הקדמה

רבנו מבאר עפ"י מאמר חז"ל כל המונע הלכה מפי תלמידו כאילו גזלו מנחלת אבותיו, ומחדש שזה גם גורם לתלמיד להיות גזלן באותה בחינה, ובוזה מבאר את התרגום אונקלוס ויונתן שעל הפסוק (במדבר לב יד) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, תרגמו תלמידי גבריא חיביא, ומבאר רבנו שהכוונה לרבנים

שלהם שמנעו מפייהם הלכות, וכיון שהתורה היא ירושה לעם ישראל, ההלכות הן כנחלת אבות. לכן זה גרם להם להיות מונעים מחבריהם נחלת אבות, דהיינו שגרמו להם לא לרצות לירש את ארץ ישראל.

ביאור רבנו כאן לכאורה הוא חדוש ותימה, כי פשוט וברור שרבותיהם של הדור שנכנס לארץ היו יוצאי מצרים שראשיהם היו המרגלים שהוציאו דבת הארץ ולא חבבו אותה, וא"כ מדוע רבנו לומד עליהם שהיו חטאים מבני ראובן ובני גד? וחוזר להוכיח זאת משני מאמרי חז"ל. וצ"ע. ואולי עפ"י המבואר בהשמטות הקיצור לק"מ שמבאר את הגמ' שתלמיד שגלה מגלין רבו עמו (מכות י.), עפ"י התורה שלנו שאם התלמיד רוצה אפשר ללמוד ממנו על הרב שגם הוא רוצה, וע"כ גולה עמו. ואולי אפשר לומר שזה בעצמו החידוש בתורה זו שמהתלמיד ניתן ללמוד על רבו. וראה כעין זה בתורה קמ. שהצדיק האמת אין בו השגה אלא קצת הנרשם בתלמידים, וכאן מבאר שגם כל רבי ניכר צדקותו בתלמידיו. וכנראה על כן אמרו במכות שם שאסור ללמד תלמיד שאינו הגון, כי אם אין כח ברב להחזירו למוטב, יהיה נרשם גם בו מרשעת התלמיד.

הרקע למבואר כאן נראה שהוא מה שבני ישראל לא היו מחבבים את ארץ ישראל, וכנראה זו הסיבה שכבר הרבנים דהיינו הדור שיצא ממצרים, שחינכו את הדור הזה שנכנס לארץ, לא לימדם מספיק על שבח ארץ ישראל, וההבדל בינה לבין שאר הארצות, והקשר בל ינתק בינה לעם ישראל. וכך נראה גם ממה שמשוה רבנו טען שהם מניאים את בני מירושת הארץ אע"פ שבאמת לא דברו דבת הארץ, רק בקשו לעצמם מאונס רוב המקנה, נחלה בחו"ל, אלא מוכרח שמשוה רבנו ידע שכל בני מחפשים טענה לא להיכנס לארץ. לכן ראה בזה סכנה שגם כל ישראל יבקשו נחלה בחו"ל. ואע"פ שהסיבה העיקרית היתה שפחדו מהמלחמה שסברו שלא ראויים לנס, אבל אם היו ידועים גודל החשיבות של הכיבוש ועד כמה עם ישראל וארץ ישראל ההכרח שלא יתפרדו, היו מבינים שאין דרך אחרת/2.

ועל כן אמר להם "קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים", לשון "תרבות" תרגמו אונקלוס ויהונתן תלמידים, משמע לכאורה שאמר להם אתם תלמידים של יוצאי מצרים שהיו חטאים מוציאי דיבת הארץ. בפשטות הכונה למרגלים ומבני ישראל שדבקו בהם ולא בדברי משה רבנו.

אבל ראה בכלי יקר פרשת האזינו (דברים לב מד) (מד) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹון: פירש הכלי יקר לפי שלא קראו יהושע כי אם על שם י-ה יושיעך מעצת מרגלים, וכל זמן שאחד מן אותו דור היה קיים, היה נקרא בשם יהושע, וכאשר תם כל הדור ההוא לא היה מקום לתפלה זו וחוזר וקראו הושע. רואים דבר פלא (שמעתי מהחתן ר"ג בנסוק) שכל עוד שנמצא אפילו אחד, מיוצאי מצרים חי, היה יהושע בסכנה שגם הוא יפול בעצת המרגלים. וא"כ אם יהושע שהיה בטל ומבוטל למשה רבנו היה בסכנה זו, קל וחומר כל ישראל שלא נוספה להם י-ה בשמם. משמע שכל הדור ההוא של יוצאי מצרים לא רצו להיכנס לארץ. וראה בביאור אברבנאל משמע שכל ישראל היו מעדיפים נחלה בחו"ל אלא שלא היתה להם הגבורה של בני גד שנשען על גבורתו ולא ירא משכניו הרעים.

אמנם קצת קשה הרי מבואר לקמן בתורה קד שמשוה רבנו חשד בכשרים, וא"כ הם כן חבבו את הארץ, אבל באמת אינו מדויק כי משה רבנו חשד בהם שלא רוצים לכבוש את הארץ ובה אמנם חשד בכשרים, אבל למעשה כיון שהמקנה היה חשוב להם יותר מארץ ישראל, משמע שלא חבבו את הארץ כל כך. ואם יש קצת לימוד זכות על שבט גד שבחרו בחלקת מחוקק ספון דהיינו קברו של משה רבנו ובתורה קט תנינא/3 מבואר שבקבר צדיק יש קדושת א"י, אעפ"כ מחז"ל שקראו לזה נחלה מבוהלת וכו' ואחריתה לא תבורך. משמע שטעו בזה/4. אבל שבט ראובן לא זכה לא בזה ולא בזה.

עוד י"ל לכאורה דייקא העובדה שהיה לבני גד וראובן מקנה רב ועצום, מלמדת שעשו הכנות להיכנס לארץ, כי המקנה הרב והעצום שהיה להם לא נצרכו לו במדבר, שהרי לא חסר להם אוכל ולא בגדים של עור וצמר, כי ירד להם מן והעננים מחדשים את לבושם. והטרחו העצומה לטפל בכל כך הרבה מקנה מחוץ למחנה והעננים היה רב מאד, על כרחק לומר שהכינו להם רוב מקנה כדי שיהיה להם פרנסה כשיכנסו לארץ. כי ידעו שבארץ תחזור הנהגת הטבע וכל אחד יצטרך לעמול לפרנסתו ופרנסת בני ביתו, אעפ"כ כיון שהיה המקנה רב ועצום, זה בעצמו גרם להם להשאר בחוץ. כי טבע הממון שמפיל את בעליו לתאוות ממון כמאמר חז"ל יש לו מנה רוצה מאתים כמבואר היטב בתורה כג.

וכן נראה ממה שהיה להם כל כך הרבה מקנה, מלמד שהיו עסוקים בו כבר זמן רב, וקשה לומר שהוא מביזת סיחון ועוג ומדין, שהרי הביזה מתחלקת שווה. וקשה מדוע במציאות כזו נפלאה שכל ישראל בהנהגת מעל הטבע בלי דאגות גשמיות כלל רק לשבת וללמוד את התורה שזה עתה קבלו, היא תימה נוראה כיצד

² שמעתי פעם מהרצ"ח שחסיד שאל את רבו מדוע צריך להתחתן, והשיב לו כיון שצריך להיכנס לארץ ישראל.

³ תורה קט תנינא - ספר עמי מענין קבר הבעל שם טוב, זכר צדיק וקדוש לברכה, שטוב מאד להיות שם על קברו. ואמר כי "צדיקים יירשו ארץ" (תהלים ל"ז), היינו שהצדיקים אמתיים יורשים ארץ ישראל, שזוכין שמקום גניזתם הוא קדוש בקדשת ארץ ישראל ממש, וארץ ישראל היא תקון גדול לפגם הפרית:

⁴ נראה כי קדושת א"י נמצאת רק בקברו ממש אבל לא בכל הנחלה שמסביב, ועוד עפ"י תורה ח' תנינא שצריך לחפש את הרוח הקדש של הצדיק ולא את הגוף, בודאי שאין להעדיף את קברו, על הארץ שהצדיק בעצמו כל כך שיבח וחייב לכבוש ולנחול.

במציאות כזו שמוקפים בענני כבוד, ויש להם את כל התנאים לשבת וללמוד, יוצאים רבים אל מחוץ לעננים כדי לגדל ולהנדיג מקנה רב ועצום, ומדוע דווקא שני השבטים האלה? ונראה שהיה בהם איזה פגם¹⁷ שגרם להם יותר משאר שבטים ליפול לתאוות הממון, שהיא עבודה זרה ממש כמבואר בתורה כג. עיין כלי יקר במדבר לב ב' מה שכתב ששבט גד היה עשיר יותר ולכן קפץ ראשון לדבר כי עשיר ידבר עזות ומביא שם ממדרש רבה¹⁸ שרמוז שנפלו בתאוות ממון¹⁹ וכן מבואר באברבנאל כאן²⁰. וכן בחז"ל²¹ שכיון שחבבו כל כך את ממונם עד שהעדיפו את חו"ל לכן גלו שמונה שנים לפני כולם.

¹⁷ עשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ג פרק יח – ואף זלפה שפחת לאה ניתנה ליעקב בחשאי, כדכתיב ותקח ותתן, שלא נמלכה לאה ביעקב תחלה, כמו שעשו שרה ורחל, והוא טעם בגד שאמרה לאה, יש אם למסורת, לפיכך לא זכו ראובן וגד לטול חלק בארץ, אשר ה' אלהינו דורש אותה תמיד אלא מעבר הירדן. וחצי שבט המנשה מדה אחרת היתה בו בשביל אסנת אמו שהיתה בת דינה משכם החוי אלא שפטיפר גדלה ונקראת על שמו ומנשה פטר את הרחם ונפגם חציו כי היתה אמו מתייחסת אחר אביה חוי בן חמור שלא נתנה תורה בימיו ועדיין לא נתחדשה הלכה שיהא בן בתך מן החוי קרוי בנך ומה גם עתה לא אמרו הולד כשר אלא מן התורה אבל פגום מדרבנן דאמרינן ליה איטמר או גלי או סב בת מינך כדאיטא בפרק החולץ ואם בת היא ונשאת לכהן לא מפקינן מיניה זרעה כשר לכהונה לפיכך לא נפגם מנשה אלא חציו מדהוכשר חציו הנה לגבי אפרים מיהת מאי דהוה הוה דורשי רשומות עשו להם ציונים בפסוק מגרעות נתן לבית סביב חוצה מנשה גד ראובן ראשי תיבות מג"ר בשביל עוות שהיה בהם כאמור נשאר חוצה לארץ הנבחרת.

עיין שער הפסוקים פרשת מטות – וצריך לתת טעם, למה גד וראובן, וחצי שבט מנשה, היו לחוץ ארץ ישראל, יותר מזולתם. והטעם הוא, כי הנה אמרו בוזהר, בפרשת ויצא, כשיעקב היה מוליד לראובן, היתה מחשבתו להוליד ליוסף, כי לכן הכניס לו תמורת רחל את לאה, ולכן לא יצאה בו אז טיפת הבכור, כמ"ש (בראשית מ"ט) פחו כמים אל תותר. פי', במה שנודע, כי יש ביסוד ב' נקבים, אחד מוציא טיפת זרע, ואחד מוציא מים העכורים, מי רגלים וכשיצאה טיפת הזרע להוליד לראובן, יצאה דרך נקב המים, ונמוחה שם. וזש"ה, פחו כמים אל תותר, כי נמחת הטיפה, ביוצאה דרך נקב המים. נמצא, כי ראובן אמת הוא שהוא בכור, בבחי' היסוד, אלא שהוא בבחי' נקב המים, אשר ידעת כי הוא מוצא מותר הסיגים, להשפיע בחיצינים. ולכן ראובן ירש מקומו בחוצה לארץ מעבר לירדן: וענין זה נרמז בוזהר, בפרשת ויחי, בדף רמ"ד ע"ב ע"ש. ודע, כי ראובן הוא בדעת העליון, שבין חו"ב דו"א, אשר גם בו יש ב' נקבים, בדוגמת יסוד כנוצר, ומשם יצא ראובן, מסוד נקב שני. וז"ס פסוק, (איוב ו' ט"ו) אחי בגדו כמו נחל. כי הנחל העליון הוא בינה, שהיא סוד אות אלה, החסרה בתיבת בג"ד, כמ"ש (בראשית ל') ותאמר לאה בגד וגו'. וזה הנחל, היה בו בגידה, כי לא קבלה טפת הזרע, מנקב הזרע של הדעת, אלא מנקב המים, ומשם יצא ראובן בבגידה זו בנחל העליון שהיא בינה. וגם למטה ביסוד התחתון, אשר משם יצא גד, אירע לו בגידה זו, שיצא מנקב המים שביסוד התחתון. וזש"ה, אחי בגדו כמו נחל, שהם שבט גד, שיצאו מן היסוד דועיר לנוקביה, בגדו, כמו הבגידה שאירע למעלה לראובן, בנחל העליון בבינה. ונמצא, כי שתי בגידות היו, אחד למעלה, ואחד למטה, והם ראובן גד. ונודע, כי גד נשרש ונאחו בעקב ימין, בסוד והוא יגוד עקב, כנוצר בסבא דמשפטים, ובחי' העקב היא גבורות ודינים כנודע. וזהו הטעם, שיצא גד דרך נקב החיצינים: גם ז"ס גרמה, (שם ל"ב כ"ו) ותקע כף ירך יעקב, לפי שגד הוא בירך ימין, וכבר נתבאר אצלינו, מ"ש בוזהר בפרשת ויצא, כי ותקע כף ירך יעקב, אתמר על נדב ואביהוא, ולכן כשמתו, נתעברה באליהו התשבי, שהיה משבט גד, לפי שגד גרם קלקול הזה:

¹⁸ במדבר רבה כב ט' – ד"א ומקנה רב זש"ה (קהלת י') לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו לב חכם לימינו זה יצר טוב שהוא נתון בימינו ולב כסיל לשמאלו זה יצה"ר שנתון בשמאלו ד"א לב חכם לימינו אלו הם הצדיקים שהן נותנין לבם לתורה שהיא מימין שנא' (דברים לג) מימינו אש דת למו ולב כסיל לשמאלו אלו הן הרשעים שהן נותנין לבם להעשיר שנא' (משלי ג) בשמאלה עושר וכבוד ד"א לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות שהן אומרים למשה גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו אמר להם משה אינה כלום אלא עשו את העיקר עיקר תחלה בנו לכם ערים לטפכם ואח"כ וגדרות לצאנכם הוי לב חכם לימינו זה משה ולב כסיל לשמאלו אלו בני ראובן ובני גד אמר להם הקב"ה אתם חיבתם את מקניכם יותר מן הנפשות חייכם אין בו ברכה עליהם נאמר (שם כ) נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך וכה"א (שם כג) אל תיגע להעשיר מבינתך חדל ואיזה הוא עשיר השמח בחלקו שנאמר (תהלים קט) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: (ובעין זה בתחומא מטות פ"ז)

¹⁹ צ"ע הרי כל ישראל יצאו ממצרים ברכוש גדול, ומבואר בספרים שהיה בו הניצוצות הקדושים שבא למצרים מכל העולם וישראל רוקנו את מצרים מכל ניצוץ קדוש שהי השם, וע"כ נאסר לחזור לשם כי אין שם שום ניצוץ קדוש ללקט. ונראה שכל ישראל וגם שבט גד וראובן נתנו רכושם לבנין המשכן וקצת קנו מהגויים. ובמלחמות סיוחן עוג ומדיין נמצא להם מקנה רב שהתחלק בין השבטים. וראה שפתי כהן (במדבר לב א) שלראובן היו דודאים שעל ידם פרו ורבו המקנה מאד ונתן גם לשכנו גד.

²⁰ אברבנאל פרשת מטות – ונר' שבני ראובן ובני גד קנו מקנה הרבה מלבד החלק אשר ירשו ממחצית הכזה אשר לעדה ומאנשי הצבא מלבד מה שלקחו מארץ סיוחן ועוג ומפני שכבדו במקנה עלה על דעתם לשאול ארץ סיוחן ועוג לאחווה כי היא היתה הנאותה להם לרוב מקניהם. הרי לך מבואר שנכתב הספור הזה אחרי מלחמת מדין לסבת המקנה הרב אשר הם ירשו וקנו משם. ואולי היו שם שבטים אחרים בעלי מקנה רב ועצום כראובן וגד אבל התעוררו אלו השנים לדבר הזה אם לפי שחשקה נפשם להיותם רועי צאן כי היתה התבונה והיא בהם יותר מבשאר השבטים כי כל דרך איש ישר בעיניו ויש אנשים אדוקים בעשרם ומקניהם יותר מבכל שאר הדברים וכן היו ראובן וגד ומפני חמדתו של גד נזכר ראשונה בספור הזה ואמר עליו מרע"ה בברכתו וטרף זרוע אף קדקד.

²¹ רש"י על משלי פרק כ פסוק כ – נחלה מבוהלת בראשונה – שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו לטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבנו למקנינו פה וערים לטפנו (במדבר לב) עשו את העיקר טפל שהקדימו צאנם לטפם. ואחריתה לא תבורך – שגלו כמה שנים קודם שאר השבטים כמו שמפורש בסדר עולם ובמדרש רבי תנחומי בשנת שתיים לאחו ועיר ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו היא התשיעית להושע בן אלה: עכ"ל

וראה עוד בעל הטורים (במדבר לב א) ח' פעמים נזכרו בני גד ובני ראובן בפרשה זו. וזהו שאמר נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ, כא). מבוחלת כתיב בחי"ת, בשביל ח' פעמים שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה, אחריתה לא תבורך שגלו ח' שנים קודם לשאר השבטים:

ארץ סיחון ועוג מבאר המאור ושמש¹ שהיו בהם עשר ערים כנגד קומת עשר קליפות נוראות, וע"י שבני ראובן ובני גד בנו אותן מחדש, הכניעו אותן. והמגלה עמוקות כתב שהכניעו תשע קליפות לבד מקליפת חרון כנגד ספירת המלכות אותה לא הכניעו, על כן נקבר שם משה רבנו, כי במותו הכניע אותה (ילקוט ראובני מטות אות סו בשם מגלה עמוקות אופן כא)².

קושיות

- א. המונע הלכה מפי תלמיד – צ"ע מדוע תלו חז"ל את החסרון בפה דייקא? ראה מהרש"א שם כי הרבי צריך ללמד את התלמיד עד שתהא שגורה בפיו.
- ב. אתם הולכים בדרכי אבותיכם ורצונכם לגזול מישראל וכו' – צ"ע כי פשט הפסוק לפי התרגום, שמישה רבנו אמר להם אתם תלמידים של אבותיכם, שהיו יוצאי מצרים שלא חבבו את הארץ, ולכן גם אתם לא מחבבים את הארץ. ומדוע מביא רבנו את מאמר חז"ל בסנהדרין כל המונע הלכה מפי תלמידו וכו' דהיינו שכיון שאתם גזלנים זה מלמד על רבותיכם שהיו גזלנים. ומוסיף ללמוד ממאמר חז"ל ב"ב שכיון שאתם לא צדיקים מוכח שגם רבותיכם לא היו מצדיקי הרבים אלא מחייבי הרבים. דהיינו שבשני הלימודים לומד רבנו מבני ראובן ובני גד על רבותיהם. אע"פ שהוא דבר ידוע ומפורסם שרבותיהם היו יוצאי מצרים שמתו במדבר כיון שלא חבבו את הארץ, וממילא היא סברא פשוטה שמהם למדו תלמידיהם בני ראובן ובני גד. וכנראה זה בעצמו קמ"ל שאפשר ללמוד מהתלמיד על רבו.
- ג. בני ראובן ובני גד – צ"ע מזה משותף ביניהם? שניהם בכורים מצד לאה, שראובן בכור לאה וגד בכור שפחת לאה וכתב האברבנאל שעל כן לא נפרדו זה מזה. והיו שכנים ברוח דרום בחניית עם ישראל במדבר לפי דגליהם, וראה שער הפסוקים פ' מטות שהיה בהם איזה פגם דק מן הדק בהולדה. (ראה לקמן לדעת האברבנאל לכאורה יש חילוק ביניהם שראובן לא רצו בארץ מחמת הפסד הבכורה, אבל בני גד רצו בנחלה סמוך לקברו של משה רבנו).
- ד. מדוע דווקא להם היה מקנה רב ועצום? עיין מקרא מפורש – כתב האברבנאל, שלבני ראובן ובני גד היה יותר מקנה משאר השבטים, משום שמלבד חלקם בשלל מלחמת מדין וסיחון ועוג, הוסיפו וקנו לעצמם עוד מקנה. עוד כתב, שיתכן שהיו עוד שבטים שהיה להם מקנה רב כמוהם, אולם בני גד ובני ראובן היו היחידים שרצו להתעשר מגידול מקנה. אולם בגמרא (בכורות ד:) ובספרי (בהעלותך פו) מבואר, שהיה להם מקנה רב עוד מלפני מלחמת סיחון ועוג. וראה בענין זה בשו"ת פנים מאירות (ח"ב ס"ט) ובאומר השכחה (בכורות שם) ובעמק הנצי"ב (על הספרי שם) וראה שפתי כהן (במדבר לב א)³ שע"י הדודאים שמיצא ראובן נתרבה המקנה שלהם ושלל גד.
- ה. איזה הלכות גזלו רבותיהם של בני ראובן ובני גד מהם? בפשטות לפי מאמר חז"ל הנ"ל כל הלכה היא גזל ולפי רבנו היא תגרום לתלמיד להיות גזלן. אבל מסתבר מאד שגזלו מהם הלכות הנוגעות לשבח ארץ ישראל, כי מסתבר שאם היו יודעים שחב הארץ לא היו מוותרים עליה. וצ"ע. ועיין מאור ושמש על הפרשה⁴ שמבאר מדוע אע"פ שידעו מעלת הארץ בחרו בארץ סיחון ועוג כי נכבשו לשם שמים בלבד.

¹ מאור ושמש – פרשת מטות – והנה שמות הערים הן תשע כוחות הטומאה ועטרות ודיבון הם כנגד כתר חכמה ובינה, לכן תירגם המתרגם על עטרות מכלילתא שהיא מלשון כלילא היינו כתר, ועל ודיבון שהיא כנגד חכמה בינה תירגם המתרגם מלבשתא, שחכמה ובינה הם חיות של כל העולמות וכל העולמות הם לבושים לחכמה ובינה לכן תירגם המתרגם מלבשתא היינו חכמה ובינה שהם מלוּבש בהעולמות:..... וזהו ביאור הכתובים ויבואו בני גד ובני ראובן וגו' וחשבו תשעה שמות הערים שהם תשע כוחות הטומאה והעשירי לא היה מן הצורך לפרטו שאם התשע כוחות יהיו נבטלין העשירי ממילא יהיה בטל. וזה פירוש הפסוק עטרות ודיבון וגו' הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל ארץ מקנה, פירוש שהיא ארץ גשמיית המחטיא את האדם, ולעבדך מקנה, פירוש שיש כח בידיו להכניע הקליפות האלה כי עטרות ודיבון הם כנגד כתר חכמה בינה, ובני גד ובני ראובן רומזים לזה כי גד רומז למזל עליון וראובן לבינה וחכמה ובינה הם אחד כנ"ל, ויש כח בידיו להכניע את עטרות ודיבון דהיינו לאבד את חכמתם ואת בינתם ויהיו מבובלים ממש ולא יוכלו עוד להרע לבני ישראל בכשפיהם וממילא יהיו כל הכוחות הטומאה בטל. וזהו לכן יותן את הארץ הזאת לעבדך לאחווה. לכן כשהיו בונים אותם כבר היו מכניעים את הקליפות ונסרח חכמתם ונטרדו, לכן אצל יבנו בני גד את דיבון ואת עטרות אין מתרגם המתרגם מכלילתא ומלבשתא כמו שמתרגם כאן לפי שאז כבר נאבדה חכמתם ונסרח בינתם והיו מבובלים ממש כנ"ל:

² ילקוט ראובני על התורה – פרשת מטות ואת סו: עטרות ודיבון ויעזר ונמרה וגו'. עטרות ודיבון וכו' הם ט' קליפות שהעביר משה בעבר הירדן והקליפה העשירי חרון א"ף לא היה יכול משה לבטל בחייו רק במותו כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם: >מ"ע אופן כ"א<:

³ שפתי כהן על במדבר פרק לב פסוק א – ומקנה רב היה לבני ראובן וגו'. שמעתי שמה שהיה לראובן ריבוי המקנה יותר משאר אחיו, לפי שהוא מצא הדודאים והיה מראה להם למקנה והיו פרים ורבים, ובני גד חנו בחנייתו תימנה, ושבת שמעון היו גם כן שרויים בחנייתם, ולפי שהיה בידם עוון זמרי לא היו רוצים להשאילם הדודאים, ולזה בחרו להם ארץ סיחון, כי כוונתם להתרחק מהם, ופחדו שמה כשיבואו לארץ ישראל שמה יבוא גם כן הגורל של שמעון בשכונתם, ואוי לרשע אוי לשכנו, ונתיסר ממה שאירע לו מצד שכונתו של קרח:

⁴ מאור ושמש – פרשת מטות – והנה יש להבין מה היתה כוונתם של בני ראובן ובני גד צדיקים וקדושים כאלו שהיו מעדה השלמה מבאי הארץ, מאותן הכתוב עליהם חיים כולכם היום (דברים ה, ד), יחפצו לשבת בחוץ לארץ שהיא ארץ סיחון ועוג, ולא ירצו לעלות לארץ הקדושה ליטול שם נחלה בארץ ישראל: ונראה כי ידוע כי הארץ אשר הנחיל ה' לאבותינו היא קדושה במאד, ואברהם אבינו ע"ה השתוקק במאד אחר ארץ ישראל כדאיתא בזה"ק באריכות, ומשה רבינו ע"ה השתוקק מאד לבוא שמה כי אין תורה כותרת ארץ ישראל (בראשית רבה טז, ד) ואיירה מחכים (בבא בתרא קנח ע"ב) כידוע, ושם אין הקליפות שולטים כנמצא בספרים הקדושים, וכל הדר בארץ ישראל יש לו אלהי וכל הדר בחוץ לארץ וכו' כדכתיב (ויקרא כה, לח) לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים (כתובות קי

1. מדוע לא רצו להכנס לארץ? ראה תפארת יהונתן (איבשיץ) שלמדו מהמרגלים שאמרו חזק הוא ממנו ורק ע"י נס נצליח ואין אנו ראויים לנס וכלב טעם שכן צריך לסמוך על הנס. וצ"ע ראה רמב"ן שבני גד היו גבורים ועל כן לא חששו להשאר לבד בחו"ל. וראה אור החיים פסוק ה' שמושה רבנו טען להם אפילו אם טענתכם אמת, אבל יש מקום לפרש דבריכם שהם רק כיסוי לטעם האמיתי שאתם חוששים מהמלחמה, ובוה אתם כמו המרגלים שטענו חזק הוא ממנו. עוד ראה ועיין העמק דבר שם שבני" סברו שרוב המקנה הוא רק תירוץ אבל באמת אתם חוששים מהמלחמה ועוד מפני הנהגת ארץ ישראל ששם ההשגחה חזקה וממהירים להעניש. (עיין תורה קפו: "אַרְץ אֲכֻלֶת יוֹשְׁבֶיהָ", ראשי תבות אֲתָה תְּשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ) וראה באברבנאל שראובן כיון שנלקחה ממנו הבכורה וניתנה ליוסף והמלכות ליהודה בחר להתרחק מהם.

2. מה היה מיוחד בארץ סיחון ועוג יותר משאר ארצות עד שברחו בה אפילו יותר מארץ הקדושה? – עיין אור החיים שם (לב ג/17) שטענו למושה רבנו שסיחון ועוג כיון שנכבש ע"י כל ישראל יש לה דין ישראל. ועיין מקרא מפורש (שם לב ה') ביאור המקרא את לט שהרמב"ן לעיל (כא כא) כתב שמושה רבנו רצה שארץ סיחון ועוג ישארו שוממות. אבל העמק דבר כתב שכוונת משה רבנו היתה שתחלק שווה לכל השבטים למרעה למקנה שהיה להם. וכן משמע בקדושין סא: וראה סוף פרשת דברים פרק ג' משה רבנו חוזר על המעשה הזה כיצד נתן את ארץ סיחון ועוג לראובני והגדי ועי"ש אור החיים פסוק יג/17 שגם ארץ סיחון ועוג הן בכלל הבטחת הקב"ה לאברהם אבינו, אבל לא לדירה אלא לשלל, דהיינו שרק תהיה שייכת לארץ. אבל בפרשת מטות פ"ב פסוק ז' כתב שאינה בכלל ההבטחה לאברהם. ושבת גד מבואר בברכת משה לשבת גד (דברים לג כא) וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון/17. ופרש"י שראה ליטול חלק בארץ סיחון ועוג כי ידע ששם קבורת משה רבנו. 17) עוד ראה מאור ושמש שבחרו בארץ סיחון ועוג כי נכבשו לשם שמים בלבד.

ע"ב). וזה היתה הכוונה בנתינת ארץ ישראל לישראל להיות להם לאלהים אלא שחוף לזה יש שם עולם הזה עד אין שיעור ואין תכלית והיא מעולה מכל הארצות שבעולם כידוע. והנה גבי מלחמות סיחון ועוג היתה המלחמה רק לשם שמים לפי שלא היה כוונתם לדור שם ולאחוז בה לאחוזו רק שהיו מחריבין אותה כדכתיב (דברים ג, ו) החרם כל עיר וגו', לקיים מצות לא תחיה כל נשמה (שם כ, טז) שהם האמוריים משבע אומות שנאמר עליהם לא תחיה כל נשמה, רק שארצם נחשבת מחוצה לארץ כמו שנאמר (במדבר לד, ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה, ושם נכתב כל גבולי ארץ ישראל מארבע הרוחות אבל ארץ סיחון ועוג היא מחוץ לארץ, על כן היו מלחמות סיחון ועוג לגמרי רק לשם שמים. לא כן מלחמות לכבוש הגם שהוא מלחמת מצוה אף על פי כן יש שם איזה פניה גם כן ואחיזה ליצר הרע גם כן לבלבל המחשבה שהיה הכוונה גם כן במלחמה כדי לירש ארץ ישראל שהיא ארץ זבת חלב ודבש והיא מעולה מכל הארצות שבעולם בשביל תענוגי העולם הזה: והנה בני גד ובני ראובן זאת היתה כוונתם להיות שמלחמה זאת היתה רק לשם שמים ולא לשום פניה אחרת, אבל שם במלחמות ארץ ישראל יראים שלא יהיה להם שם שום פניה מצד היצר הרע בשביל תענוגי העולם הזה, על כן הפצים להשאר וליטול נחלה בארץ סיחון ועוג ולילך אחר כך בראש במלחמות ארץ כנען, ובודאי יהיה כוונתם גם כן רק לשם שמים כיון שלא יטלו שם שום נחלה בארץ ישראל לא יכוונו בשביל תענוגי עולם הזה רק לשם שמים. וזה שאמרו הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל ארץ מקנה היא, רצה לומר שהכה ה' לפני עדת ישראל לפי שכוונתם היתה רק לשם שמים ולא לשם אחוזת נחלה כי היא רק ארץ מקנה ולא לאחוזת נחלה. ולזה ויאמרו אם מצאנו חן וגו' יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזו אל תעבירו את הירדן כדי שיהיה כוונתם רק לשם שמים כנ"ל:

17) אור החיים על במדבר פרק לב פסוק ג – גם טענת מאיסת ארץ הקדושה, נתנו תשובה במאמר אשר הכה ה', פירוש על דרך מה שכתב רמב"ם בפרק א' מהלכות תרומות (ה"ב) וז"ל ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא ארץ שכבשה מלך ישראל, או נביא מדעת רוב ישראל, אבל יחיד מיישראל או שבת שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם אינה נקראת ארץ ישראל, עד כאן, וכתב עוד שם (ה"ג) בדין ארצות שכבש דוד וז"ל ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל שנשאר בה מז' עממין, עד כאן: ועיקר דין זה הובא בספרי (סוף פרשת עקב) שלמדו דין שאר ארצות מארץ ישראל מפסוק כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה (דברים יא כד). ללמד על מקומות שיכבוש חוץ מארץ ישראל שהוא מן המדבר והלבנון וגו' עד הים האחרון וכו', ולמדו שצריך להקדים ארץ ישראל מדכתיב קודם מאמר כל מקום, וירשתם גוים גדולים וגו', שלא תהיה ארץ ישראל מטמאה בגילולים ואתם חוזרים ומכבשים חוצה לארץ וכו', עד כאן הדברים יגידו שזולת טעם הקדימה כל שכבוש רוב ישראל דין ארץ ישראל יש לה לכל דבר, והוא מאמר בני גד ובני ראובן ארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל, פירוש ארץ זו קדושת הארץ יש לה, לטעם שכבוש לפני עדת ישראל, וכיבוש רבים דינה בארץ ישראל לכל דבריה: ולטענת מה שדייקו בספרי לומר שכיבוש חוץ לארץ קודם כיבוש הארץ אין לו דין ארץ ישראל, ואם כן ארץ סיחון ועוג קודם כבישת הארץ היתה, לזה שללו טענה זו במאמר אשר הכה ה', פירוש משונה כיבוש זה לפני שהיה במאמר ה', כי הוא אמר אל משה על ארץ סיחון ואת ארצו החל רש, כאמור בפרשת דברים (ב כד). וגם על ארץ עוג אמר ה' שם כי בידך נתתי אותו ואת כל עמו ואת ארצו ועשית לו וגו', מעתה ה' הסכים על הקדימה: ויש גם כן טעם בדבר שלא היו לפנייהם שתי כבישות אחד של הארץ ואחד של חוץ לארץ והקדימו של חוץ לארץ, בדרך שעשה דוד שלקח ארם צובה קודם שהוריש היבוי כאמור שם, לומר למה הנחתם מלכבוש ארץ ישראל קודם, ואדרבה כבישת ארץ סיחון ועוג היתה צורך כיבוש הארץ, כדי שיעברו דרך שם לכבושה.... עי"ש

18) אור החיים דברים פרק ג' יג – עוד נראה כי לעולם כל אשר בשם רפאים יכונה נכלל במאמר ה' לאברהם ואת הרפאים, וארץ סיחון ועוג בכלל אשר נתן ה' היא שהרי קראה הכתוב ארץ האמורי, וארץ עוג גם כן הרי קראה רפאים, שהם החוי, ופירוש ברייתא של ספרי שאמר פרט לעבר הירדן הוא על ישיבת הארץ, כי הגם שנתן ה' ז' עממין לאברהם לא כל הארצות שוות בענין זה שיהיו ראויים לדור בהם, ויהיה זה כענין קדושת הארץ עצמו שמצינו (כלים פ"א מ"ו) עשר הדרגות קדושה בארץ עצמה במקומותיה, ותהיה ארץ סיחון ועוג פחותה למטה, והגם שנתן ה' אותה לאברהם תהיה לשלל עמה, וגוף הארץ תהיה כשאר השלל או לשמה ו אבל לא לדירה: ... עי"ש

19) צ"ע ראה במדבר (לב לח) שבני ראובן בנו את נבו, וכתיב (דברים לד א') ויעל משה אל הר נבו וימת שם. אבל עי"ש פסוק ו' ויקבור אותו בני בארץ מואב מול בית פעור. נמצא שאחרי מותו בהר הוטל בכנפי השכינה ונקבר בארץ מואב בנחלת גד.

20) ראה אור החיים שם שכתב שעל כן לא חשש למאמר חז"ל (כתובות ק:) כל הקבור בארץ ישראל יש לו חלק לעולם כי סבר שע"י שלקח לנחלתו את קבר משה יבוא על ידו לעולם הבא. ושמעתי בשם הרב שרבנו בתורה ח' תנינא אומר שצריך לחפש את הרוח הקדש של

ח. משה רבנו אומר להם כיון שהרבנים שלכם גזלו מכם הלכות שהן נחלת אבות דהיינו ירושה, אתם רוצים לגזול מישראל נחלת אבות דהיינו ירושת ארץ ישראל – וצ"ע עיין תורה ז' – ובשביל זה כשפגם אברהם במה אדע ובוזה פגם בירושת הארץ עכ"ל. ושם הוכחנו¹⁷ שאברהם פגם בזכיה בה כירושה דייקא, דהיינו קניין שאין לו הפסק, ולכן אע"פ שזכו בה, פסקה מהם בגלות מצרים ובגלות בבל, ורק בבנין בית שני נתקדשה לעולם גם לעתיד לבוא (ראה ב"ב מד: אין לך אדם מישראל שאין לו ד"א בארץ)¹⁸. נמצא בזמן שאמר זאת לבני ראובן ובני גד עדין לא היתה ירושה. עוד עיין בראשית יב ו' "והכנעני אז בארץ" פרש"י שנח נתן הארץ לבנו שם וכשאברהם אבינו בא לארץ היה הכנעני כובש את הארץ מזרעו של שם. אבל עי"ש רבנו בחיי שמדייק מלשון "אז בארץ" שנח נתן את הארץ לכנען נכדו, ורצה להפקידה בידו כדי שלא יחזיק בה אחר (דמה שקנה עבד קנה רבו)¹⁹. עוד דייק רבנו בחיי מדלא כתוב יושב בארץ, משמע שמדובר בשרה של האומה ולא באומה עצמה, דהיינו שאז היה השר שולט בארץ נקרא כנעני. עוד ראה פרש"י ריש ספר בראשית ובב"ר א' ב' טעם שהתורה מספרת על בריאת העולם כי "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים" שלא תהיה לגויים טענת גזלנים אתם²⁰ שכבשתם את הארץ כי לה' הארץ ומלוואה ונתנה

הרב ולא את הגוף, וכיון שמשה רבנו רצה להכנס לארץ וציוה שכל ישראל יכנסו לארץ היתה זו טעות והפסד להעדיף נחלה בחו"ל סמוך לקבר הצדיק על נחלה בארץ ישראל.

¹⁷ עיין תורה ז' – ובשביל זה כשפגם אברהם במה אדע ובוזה פגם בירושת הארץ עכ"ל. ושם הוכחנו שאברהם פגם בזכיה בה כירושה דייקא, ולכן אע"פ שזכו בה, פסקה מהם בגלות מצרים ובגלות בבל, ורק בבנין בית שני נתקדשה לעולם גם לעתיד לבוא.

ארץ ישראל הובטחה לאברהם ג"פ – הראשונה בברית בין הבתרים בראשית טו ז' – ויאמר אליו אני ידוך אשר הוצאתיך מאור פְּשָׁדִים לְתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ: (ח) ויאמר אֲדֹנָי יְדֹד בְּמָה אֲדַע כִּי אֵי־שָׁנָה: – והיה בן שבעים שנה ואח"כ חזר לחרון ונענש על זה. וכשהיה בן ע"ה שנה אמר לו הקדוש ברוך הוא לך מארצך וכו' שיצא מחרן ללכת לארץ ישראל. (ספר יחסיין לרבי אברהם זכות מאמר ראשון) ואז הובטח פעם שניה בריש פ' לך לך כשבא לארץ והגיע לשכם בראשית יב (ז) וַיָּרָא יְדֹד אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאָה אֵלָיו: ומיד ירד למצרים בגלל הרעב ואחרי ג' חדשים עלה משם להתיישב בחברון ואחרי שנפרד מלוט הובטח בפעם השלישית כמבואר בראשית יג (טו) כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לְךָ אֲתַנְּנָה וְלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם: (טז) ושמתו את זרעך וכו' (יז) קום הִתְחַלֵּף בְּאַרְצְךָ לְאֶרְצָהּ וּלְרַחֲמָהּ כִּי לְךָ אֲתַנְּנָה:

נמצא שרק ההבטחה הראשונה היתה בלשון ירושה ואילו שתי ההבטחות שאח"כ היו בלשון מתנה ולא בלשון ירושה.

וה"ל מלשון רבינו "פגם בירושת ארץ" שהכוונה שהפסיד לקנות את הארץ לזרעו באופן של ירושה (דלא עבידא דפסקא) עד שיתכפר חטא זה ולא נתקיים אלא מבית שני והלאה עד עולם. אבל קנייתו לזרעו של יוצאי מצרים היה בגדר של מתנה (דעבידא דפסקא) והטעם כי שיעבוד מצרים עד כדי קבלת התורה היה לכפר על במה אדע כמבואר בנדרים לב. ובוהר כי תשא קפט:

ועיין ירושלמי ב"ב דף כג. פרק ח סוף הלכה ב רבי יוחנן מתיב והבאתי אתכם אל ארץ אבותיכם וגומר אם מתנה למה ירושה ואם ירושה למה מתנה. אלא מאחר שנתנה להן לשום מתנה חזר ונתנה להן לשום ירושה. בלקוטי שיחות מהרבי מחב"ד מאריך באופן קניית הארץ ובחילוק בין כיבוש וחוקה וכנגדו המתנה והירושה ובין כבוש דיהושע לקנין דעזרא. ומביא שם חידושו של הרוגטשובער (צפנת פענח בראשית טו יח) שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא ושניה כן, בגלל שתי הלשונות הנ"ל בהבטחת הארץ לאברהם אבינו. והארכת בזה בהוספת תורה ג' הוספה ג' סוגית במה אדע עי"ש.

והמסקנה נ"ל שאברהם אבינו לא קנה לעצמו כלל את הארץ אלא לזרעו (בקנין מעבשיו לאחר זמן) (עיין בזה מנחת אהרן בראשית טו פסוק יח (עמ' קלד) שמוכיח שאברהם אבינו קנה בקניין לאחר זמן ולא ירש בעצמו אלא לזרעו שיצא ממצרים)

והבטחה ראשונה בהיותו בחרן הובטח על ירושת הארץ, ומיד טעה לשאול במה אדע, וגרם שתתבטל הנתנה באופן של ירושה עד שיתוקן החטא בשיעבוד מצרים, ואולי יש לומר שלא תוקן לגמרי עד סוף גלות בבל, שקיימו וקבלו את התורה מרצון, ורק אז זכו בה באופן של ירושה דלא עבידא דפסקא, ואילו לא פגם היו יורשים את הארץ מיד בלא שיעבוד. ועיין זהר כי תשא הנ"ל ובשער הכוונות דרוש א' דפסח עי"ש, שבאמת היה עוד טעם לגלות מצרים, כי ישראל היו כאוצר זהב היוצא מעובי האדמה שמעורב בו סיגים לרוב, והיו מוכרחים את כור השיעבוד במצרים להפריד הסיגים וכדמצניו שיצאו ממצרים רק חמישית שהאמינו בה' ובמשה עבדו. ואולי אפ"ל שהיא גופא הוזהמה שהייתה באברהם (שהוא אבי האומה וממנו יצאו כולם) והיא גרמה לו לחטא זה.

¹⁸ הדיון בזה עיין עלים לתרופה בעלו תשסו כסלו מדור עלי דף על הדף היומי בבבא בתרא מד: בדין קניין כבוש ואם שייך בארץ ישראל כיון שישראל לעולם לא מתיישים מארצם. (שם המאמר – זכות ישראל בארץ אם הופקע כשגלו) עי"ש ביאור החזו"א שקניין כיבוש הוא מצד יאוש בעלים, ומה שקשה על זה מב"ב מד: תירץ הקובץ שיעורים על ב"ב שם שארץ ישראל לא שייך בה יאוש כי ישראל תמיד מצפים לחזור אליה.

¹⁹ המזרחי בראשית א' א' על פרש"י שהגויים יטענו גזלנים אתם מקשה הרי כל מה שקנה עבד קנה רבו, וכענן עבד. גם קשה מגיטין לח. דאיתא שם שאין עבד קני לנכרי אלא למעשה ידיו. (הובא במעדני אשר בהב"ק שע שדן בזה והקשה בשם בית האוצר מערכת א' כלל צו) והקשה בעין הפרשה הרי כנען עבד גם ליפת. עי"ש ציוני מראה מקומות בזה ומחלוקת אחרונים אם רבו קנה גם מה שנפל לו בירושה או רק מה שקנה בקנין ועוד עי"ש ביאור הרמב"ן בזה והסתירה בדבריו.

למי נתן נח את הארץ – עיין פרש"י בראשית א' א' לטטים אתם והקשה שם המזרחי א"כ שהכוונה שכבשתם מו' עממין, נמצא הארץ ניתנה לבני חם. וכן משמע בכתובות קיב ובסוטה לד: וכן פרש"י בפרשת שלח (יג כב) ועי"ש גם (יג כו). אבל זה סותר לפרש"י בפרשת לך לך (יב ו) עה"פ והכנעני אז בארץ שהלך וכבש מזרעו של שם. ומסיק המזרחי שהן אגדות חלוקות, וכבר מצאנו פרש"י מעתיק אגדות חלוקות. אבל עיין פירוש נחלת יעקב על פרש"י שכתב שא"י נפלה בחלק חם לבד מירושלים וסביבותיה שנפלו בחלק שם מה שפרש"י עה"פ והכנעני אז בארץ שהיה הולך וכובש מזרעו של שם הכוונה לירושלים וסביבותיה.

²⁰ צ"ע עדיין לא מובן כיון שישראל טענו להם הרי גם אתם כבשתם את הארץ מדוע עדיין יש טענת גזלנים עד שצריך להאריך בתורה להוכיח שכח מעשיו הגיד לעמו לגלות שהקב"ה הוא הבורא והוא הלוקח מזה ונותן לזה. גם צ"ע כיון שכבוש מלחמה קניין גמור הוא כמבואר בגיטין לח. מהא דעמון ומואב טהרו בסיחון מדוע יש טענת גזלנים אתם. ואולי שזו היתה טענת ישראל כיון שגם אתם גזלתם

לאשר יחפץ. וראה תורה עח תנינא ש"כח מעשיו" רומז לכ"ח אותיות ראשונות של התורה שכתוב בהן "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", שבהן "הגיד לעמו" ישראל את כח מעשיו שברא עולם יש מאין, וזאת כדי שידעו זכותם על "נחלה גויים" שהייתה תחילה ביד ה' אומות של הגויים, אבל האמת שאת כל העולם ברא כדי שישראל ירשו אותה, וכיון שבראה הוא הבעל בית לתת אותה למי שרוצה, ואין לשום אומה זכות טענת בעלות עליה, ואע"פ שקניין כיבוש הוא קניין גמור בנימוסי כל האומות כמבואר בגיטין לח. מהא דעמון ומואב טהרו בסיחון, אולי על כן אמר "הגיד לעמו" לעמו דייקא ולא לכל האומות, אע"פ שמטעם שיאמרו ליסטים אתם היה לו לומר לגויים דייקא ולא לישראל, אלא העיקר שישראל ידעו שהארץ שלהם לא מכח כבוש אלא נחלת אבות שקבלוה מצד כוונת שרש הבריאה שישראל וארץ ישראל הם שייכים זה לזה, ואסור להם לעזבה ולא לגרום שהיא תקיא אותם (כמבואר בחסד לאברהם מעיין ג' נהר יב). כל הנ"ל כתבתי לפלפל אבל פשוט שבכיבוש יהושע את הארץ זכו בה מצד נחלת אבות אלא שאינה ירושה דלא עבידא דפסקא ועל כן היתה צריכה קדוש מחדש ולעולם בבית השני. (עוד בזה עיין בהוספה שבסוף הגליון)

ט. קמתם תחת אבותיכם – צ"ע לאיזה אבות הכוונה ועי"ש צרור המור (שם לב יד) שלמד מהמדרש שאבותיכם הכוונה לג' אבות הקדושים. וכן מבואר בתנחומא פ"ו שאמר לו הקב"ה וכי אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך? ראה פענח רזא בשם מדרש (במדבר לב יד) וכו' שחייב אותו לילך לקברם לבקש מחילתם. וצ"ע הרי מפורש בפסוק ח' שאמר להם "כה עשו אבותיכם" והכוונה למרגלים, ומדוע לפרש כאן שהכוונה לאבות? גם מדוע למרגלים ולא לכל יוצאי מצרים, שהרי כולם קבלו את דברי המרגלים ועל כן נענשו למות במדבר.

עד כאן הקדמה

תורה קג [ב]

איתא בגמרא (סנהדרין דף צא ע"ב) [ב] כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבות, שנאמר [ב] [ב] תורה צוה לנו משה מורשה יעקב וכו' דהיינו שהתורה

הרי שמנהג העולם שכיבוש מלחמה הוא קניין גמור. ואולי טענת הגויים היא על קדושת המקום בקדושת א"י. ועל זה כותב המדרש שע"כ האריכה התורה בסיפור כח מעשיו ית'. וכן מסתבר שהרי לאיזה ב"ד יטענו הגויים גולנים אתם הרי מנהג העולם דכל דאלים גבר, אלא ע"כ מדובר בבית דין של מעלה, ולענין כוחות הקדושה והטומאה שהסט"א ושרי האומות טוענים שצריכה להיות תחת ממשלתם, ועל זה נאמר כח מעשיו הגידל עמו לתת להם נחלת גויים.

עוד בענין טענת גולנים אתם ראה בספר מנחת אהרן בראשית עמ' ז'. גם עיין גור ארי-ה בראשית א' א' שטענת רבי יצחק שהיה צריך לכתוב את ספר בראשית כספר נפרד כמו איוב שכתבו משה רבנו נפרד. והתירוץ כח מעשיו הגיד לעמו וכו' מתרץ טענת ליסטים אתם כי כי המצוות שייכות רק בארץ ישראל כמבואר ברמב"ן תלדות כו ג' ועקב יא יח וברש"י שם. אבל זה רק כשארץ ישראל שייכת לישראל, שזה התחיל בברית בין הבתרים, וטענת גולנים אתה ע"כ א"י אינה שייכת לכם בדין ע"כ אתם פטורים בה מהמצוות

בענין קנין כבוש מלחמה עיין שו"ת הר צבי אורח חיים ב סימן עד – אעתיק כאן מאמרו של הגאון ר"ד מקארלין ז"ל, וזה לשונו בספרו פסקי הלכות (ח"ב דף לח ע"א, מדפי הספר) מצינו ממונו של אדם יוצא מרשותו לרשות חבירו בעל כרחו על כמה דרכים, הדרך האחת והוא היותר גדול מבולם, הוא ע"כ כיבוש מלחמה, וזה הוא הקנין הגדול שהנרכש במלחמה נקנה להכובש ואף קרקע שאינה נגזלת ולא מהני לה שום יאוש לענין שיקנה אותה הגולן, עכ"ז נקנית היא בכיבוש מלחמה, וזה מבואר בגיטין (דף לח). אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון והרי קרקע שאינה נגזלת ועכ"ז נקנית היא בכיבוש מלחמה, והראיה שהרי עמון ומואב נטהרו בסיחון ואם לא היה בכיבוש מלחמה קנין גמור לא היתה נטהרת בזה עכ"ל. עוד בענין קניין כבוש עיין ספר אבני שלמה עמ' 20

כ" פענח רזא על במדבר פרק לב פסוק יד – והנה קמתם תחת אבותיכם וגו', יש במדרש שא"ל הקב"ה וכי מפני שאלו חטאו אתה מזכיר שוכני עפר לרעה לך לקבריהם ובקש מהם מחילה, מכאן נוהגין לפסוק מחילה בקבר למדבר על שוכני עפר בפני עדה ויתוקן מעוותו, מהר"ר חיים: עכ"ל. ועי"ש צרור המור (שם לב יד) שלמד שאבותיכם הכוונה לג' אבות הקדושים. וכן מבואר במדרש הנ"ל. וצ"ע הרי מפורש בפסוק ח' כה עשו אבותיכם שהכוונה לאבות ולא למרגלים

²² לשון התברים לא ידוע מתי והיכן נאמרה

כ" סנהדרין דף צא: – אמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו שנאמר (דברים לג-ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעמי אמו מקללין אותו שנאמר (משלי יא-כו) מונע בר יקבוהו לאום ואין לאום אלא עוברין שנאמר (בראשית כה-כג) ולאום מלאום יאמץ ואין קבה אלא קללה שנאמר (במדבר כג-ח) מה אקב לא קבה אל ואין בר אלא תורה שנאמר (תהילים ב-יב) נשקו בר פן יאנף עולא בר ישמעאל אומר מנבקין אותו ככברה כתיב הכא (משלי יא-כו) יקבוהו לאום וכתוב התם (מלכים ב יב-י) ויקב חור בדלתו ואמר אביי כי אוכלא דקצרי ואם למדו מה שכרו אמר רבא אמר רב ששת זוכה לברכות כיוסף שנאמר (משלי יא-כו) וברכה לראש משביר ואין משביר אלא יוסף שנאמר (בראשית מב-ו) ויוסף הוא (השליט על הארץ הוא) המשביר לכל עם הארץ. רש"י – מששת ימי בראשית – דכתיב בראשית ברא בשביל התורה שהיא ראשית, וישראל נקראו ראשית תבואתה שעתידין להנחילה ברא אלהים את השמים וגו'.

מהרש"א – כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו כו'. ר"ל שאינו לומד עם התלמיד כו' פרידא שהיה למד עם תלמידו ד' מאות פעמים עד שהיתה שגורה לו בפה וז"ש המונע הלכה מפי תלמידו ללמוד עמו עד שתהא שגורה לו בפה לפי שאומר הרב שאין התלמיד

ירושל' (כ"ו) היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. עכ"ל הגמ'. וכיון שנקראת מורשה הרי היא נחלת אבות, דהיינו ירושה הראויה לכל אחד מזרע האבות. ולזה כוון הקב"ה בבראשית בריאת העולם, על מנת שישראל ילמדו את התורה. נמצא שרב הטוען שהתלמיד לא ראוי ללמוד איזה הלכה הוא כמו דין שטוען שאחד הבנים לא ראוי לירש חלק מהירושה שהניח לו אביו.

וכיון שראה משה שבני ראובן ובני גד מבקשים נחלה בחוץ לארץ, בארץ הגלעד שכבשו ישראל מסיחון ועוג, כמבואר בפרשת מטות מדבר לב/כ"א, הבין שעל ידי זה, הם כמניאון את לב בני ישראל מנחלת אבותם, כמו שכתוב (שם ז') וְלָמָּה תִּנְיָאוּן אֶת לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֵבֶר אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם ה': כי ע"י שאר השבטים יראו שהם לא נכנסים לארץ יחשבו שהטעם כיון שמפחדים מהמלחמה, יפחדו גם הם/ל' (כי בני גד היו גבורים ואם הם מפחדים ק"ו שאר שבטים) ומשה רבנו הוכיח אותם ואמר להם (שם יד) וְהִנֵּה קִמַּתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם/ל"א תַּרְבוֹת אֲנָשִׁים חֲטָאִים, ומבאר רבנו **בשביל זה קרא להם משה רבנו תרבות/ל"ב אנשים חטאים, (במדבר לב) ות"א** – ותרגם אונקלוס **תלמידי גבריאי חייביא** דהיינו תלמידי רבנים גולנים, רוצה לומר ממעשיכם ניתן ללמוד על הרבנים שלכם/ל"ג. דהיינו שהתרגום של תרבות הוא תלמיד, גולנים, רוצה לומר ממעשיכם ניתן ללמוד על הרבנים שלכם/ל"ג. דהיינו שהתרגום של תרבות הוא תלמיד,

הגון וראוי לכך וא"א לו ללמדו הרי גוזלו מנחלת אבותיו שהתורה היא מורשה לכל ישראל מששת ימי בראשית ר"ל לפי בריאותם וטבעם מששת ימי בראשית מוכנים כל ישראל ללמוד תורה:

בן יהוידע – שם כל המונע הלכה מפי התלמיד. הא דלא אמר מתלמיד אלא אמר מפי התלמיד, ללמד אע"פ שלא מנע הלכה מן התלמיד אלא למד אותה לו, עם כל זה אם לא למדה לו באופן שתהיה שגורה בפיו, שיוכל התלמיד לחזור ולאומרה בפיו, גם כן נענש בכך, שאפילו עוברין מקללין אותו. והא דאמר אפילו עוברין, ר"ל לא מבעיא הילודים שהם היו ערבין לישראל בעסק התורה כדכתיב (תהלים ה' ג') מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, אלא אפילו עוברין דאינו בכלל הערבות, נמי מקללין אותו:

^{כ"ד} דברים לג ד'

^{כ"ה} בפרשת האזינו – דברים פרק לג (ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב:

^{כ"ו} וראה פרש"י ומוהרש"א שמורשה הכוונה שישראל ראויים אל התורה, וראה בגמרא (נדרים פא) מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהן תלמידי חכמים שלא יאמרו תורה ירושה היא להם. ולבאורה קשה הרי בני הת"ח בודאי ראויים אל התורה ככל אחד מישראל כנ"ל, ולמה שלא יאמרו תורה ירושה היא להם. אלא שיש שתי משמעויות לירושה. בנדרים הכוונה שלא יאמרו שקנויה להם ואינם צריכים לטרוח להשיגה. ובסנהדרין הכוונה שהיא ראויה להם ואסור למנוע מהם להשיגה אע"פ שצריכים לזה טרחא.

עיינ גם שמות רבה פרשה לג פסקה ז' – ד"א ויקחו לי תרומה הה"ד (דברים לג) "תורה צוה לנו משה" דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נתנו לישראל ע"י משה, שכן מנין (גמט) תורה, ואם תאמר אינן אלא תרי"א, ושתיים היכן הם? אלא אמרי רבנן "אנכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה שמעום, ותרי"א אמר להם משה, שנאמר "תורה צוה לנו משה מורשה וגו'" אל תקרי מורשה אלא ירושה, ירושה היא לישראל לעולם, משל לבן מלכים שנשבה כשהוא קטן למדינת הים, אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש, מפני שהוא אומר לירושת אבותי אני חוזר, כך ת"ח שהוא פורש מן התורה, והלך והתעסק בדברים אחרים, אפילו לאחר כמה שנים הוא מבקש לחזור, אינו בוש מפני שאומר לירושת אבותי אני חוזר.

^{כ"ז} במדבר פרק לב (א) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה: (ב) ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר: (ג) עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושכם ונבו ובען: (ד) הארץ אשר הפך ידך לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדיך מקנה: (ה) ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן: (ו) ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשובו פה: (ז) ולמה תנואון ותניאון? את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ידך: (ח) פה עשו אבותיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ: (ט) ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ידך: (י) ויחר אף ידך ביום ההוא וישבע לאמר: (יא) אם יראו האנשים העלים ממצרים מן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאבותיכם ליתחך וליעקב כי לא מלאו אחר: (יב) בלתי קלב בן יפנה הקניז ויהושע בן נון פי מלאו אחרי ידך: (יג) ויחר אף ידך בישאל ויגעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הדור העשה הרע בעיני ידך: (יד) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ידך אל ישראל: (טו) כי תשובו מאחרי ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה:

^{כ"ח} בתשכ"ט - מניאין (לב) [לשון הפסוק למה תניאון את לב ועל משקל זה נקט רבינו מניאון וכן הגרסא בכל הסהדות]

^{כ"ט} **ל כך פרש"י שם** – (ז) ולמה תניאון – תסירו ותמניעו לכם מעבור שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: **ועיין העמק דבר** שם שבני"י סברו שרוב המקנה הוא רק תירוח אבל באמת אתם חוששים מהמלחמה ועוד מפני הנהגת ארץ ישראל ששם ההשגחה חזקה וממהרים להעניש. (עיין תורה קפו: "ארץ אכלת יושביה", ראשי תבות אָתָה תִּשְׁלַם לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ) **ועי"ש תפארת יהונתן** (איבשיץ) שגם המרגלים טענו שיושבי הארץ ענקים וישראל לא יוכלו בכח עצמם לנצחם וסברו שאינם ראויים לנס וגם ככל והושע לא סתרו דבריהם אלא אמרו שה' יעשה להם נס וינצחם. עי"ש.

^{ל"א} **ראה תנחומא פ"ו** אמר לו הקב"ה וכי אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך. וצ"ע הרי לעיל פסוק ח' מפורש שאבותיכם הכוונה למרגלים.

^{ל"ב} **תרבות** – הערוך פירש שבלשון הגמרא הוא התנהגות. ובלשון מקרא לשון גידול ונראה שמקורו בארמית. וזה לשון הערוך אות תיו – ערך תרבות – ועציוהוג. צוכט) (ב"ק עב) בזמן שהן בני תרבו' אינן מועדין (נדה עב) טבלה ביום של אחריו ושימשה הרי זה תרבות רעה (א"ב לשון מקרא תרבות אנשים חטאים ענין גידול ולמד כמו אשר טפחתי ורביתי ותרגום ישא האומן דמסובר תורבינא):

^{ל"ג} **ראה בהשמטות** לקיצור ליקוטי מוהר"ן כתב כאן לעיין בגמרא מכות דף י'. תנא תלמיד שגלה מגליו רבו עמו שנאמר וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא אמר ר' זעירא מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון. וראיתי מקשים אע"פ שהתלמיד צריך חיות מה אשם

וראה אבן עזרא כאן/ל"ז ולפ"ז כוונת התרגום שהתלמיד הוא גידולי הרב. שהרב מרבה חכמה לתלמידים, עי"ז התלמידים הם התרבות של הרב, ואמר להם אתם התרבות של רבנים שחטאו בעוון גזל, כי מעשיכם מוכיחים עליהם, שהם מנעו מכם הלכות, ועי"ז גזלו מכם נחלת אבותיכם, דהיינו תורה שהיא ירושה לבני ישראל, ועל כן גם אתם במעשיכם גורמים לשאר השבטים להמנע מנחלת הארץ שהיא ירושה מאבותיהם/ל"ח.

דהיינו שמשו רבנו אמר להם **הדבר הזה קבלתם מרבניכם, שרבכם גזל מכם הלכות**, מסתבר שהכוונה להלכות הקשורות למעלת ארץ ישראל, כגון כל הדר בחו"ל כאילו אין לו אלוך (כתובות ק"י) והדר בחו"ל כעובד ע"ז בטהרה (ע"ז ה) וגם בפועל חו"ל מסוגל להפיל את הדר בה לעבדה וזה ממש כיון שהיא תחת ממשל שר (רשב"א ור"ן/ל"ו). ואת הקשר ההדוק של עם ישראל עם ארץ ישראל (רמב"ן/ל"ז) (וזוה"ר/ל"ח), וכמו שעם ישראל לא שולט בו המזל והטבע כך ארץ ישראל אין עליה שר ממונה כשאר ארצות אלא הקב"ה בעצמו עיני ה' אלקיך בה תמיד, והשמים פתוחים מעליה עד פתח היכל הספיר להבדיל משאר ארצות (חסד לאברהם ג' ב' /ל"ט), ונשמת הדר בארץ ישראל היא קדושה, והיוצא ממנה לדור בחו"ל מתחלפת נשמתו (שם י"ב) וכיו"ב **והלכות הם נחלת אבות כנ"ל. ועתה גם אתם הולכים בדרכי אבותיכם, ורצונכם לגזול מישראל נחלת אבותם :**

רבז' וצ"ל שחטא שלימד לתלמיד שאינו הגון. אבל צ"ע א"כ מי שאכל שום יוסף ויאכל א"כ מדוע יגלה כדי ללמדו ויוסיף חטא על פשע. וביאר שם עורך הקיצור ל"מ עפ"י המבואר אצלנו הטעם שרבו גולה עמו כי מסתמא גם ברבו יש עניין רציחה.

ל' **אבן עזרא** (יד) תרבות – מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו והטעם גדול השנים:

ל"ה **עיין תורה ז'** – ובשביל זה כשפגם אברהם במה אדע ובוה פגם בירושת הארץ עכ"ל. **ושם הוכחנו** שאברהם פגם בזכיה בה כירושה דייקא, ולכן אע"פ שזכו בה, פסקה מהם בגלות מצרים ובגלות בבל, ורק בבנין בית שני נתקדשה לעולם גם לעתיד לבוא. עיין בזה לעיל בקושיות שבהקדמה.

ל"ו **ראה בשו"ת הרשב"א** (ח"א קלד), וכן בדרשות הר"ן (דרוש ד) שמוסיף לבאר כי מאחר ששאר הארצות מסורות לשרי מעלה, הדבר גורם שבנקל אפשר לטעות בע"ז. וזוה מתפרש המאמר כפשוטו, וז"ל: "זוה החטא [דע"ז] ראוי לחוש ממנו במדבר יותר מבארץ ישראל, כי מצד שישאל היו יודעים ששאר הארצות נמסרות להנהגת הכוכבים והמזלות, כמו שאמרנו ז"ל 'כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה'. וזה מצד ששאר ארצות העכו"ם מסורות לשרי מעלה והנהגתם... ולפיכך כל הדר בחו"ל מצד היותו תחת כוכב או מזל אין תפלתו נשמעת כל כך, כאלו היה בא"י שאינה תחת ממשלת קצין שוטר ומושל בלתי לשי"ת לבדו... ולהיות כן זה יהיו יותר קרובים לטעות בעבודת אלילים בהיותם בחו"ל שמושלים שם האלוהות, כמו שאמרנו: 'קום עשה לנו אלוהים אשר ילכו לפנינו', יותר ממה שיטעו בזה בארץ ישראל... וכו', יעו"ש.

ל"ז **הרמב"ן בפרשת אחרי** (ויקרא יח, כה), וזה לשון קדשו: "... סוד הדבר בכתוב שאמר (דברים לב, ח-ט): 'בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגו', והענין, כי השם הנכבד ברא הכל, ושם כח התחוננים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות, וזהו שנאמר (דברים ד, ט): 'אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים', כי חלק לכולם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם וכו'. והנה השם הנכבד הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר (שמות יט, ה): 'זהייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ, וכתיב (ירמי' יא, ד): 'זהייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים', לא שתהיו אתם אל אלוהים אחרים כלל.

ל"ח **זוה"ק בפרשת יתרו** (ח"ב עט ע"ב) במאמר ומשה עלה אל האלהים וזה לשונו, כל הדר בארץ ישראל וכו', מאי טעמא משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא ושכינתא באתרה יתבה והאי בהאי תליא, ומשה לא קאמר אלהיך אלא לאינן דהוי זמנין למיעל לארעא קדישא ולקבלא אפי שכינתא, ומה דלא אמר אלהינו משום דהא משה לא זכה למיעל לארעא ובגין כך אלהיך ודאי בכל אתר עיין שם:

וראה מאור ושמש – פרשת יתרו – איתא בגמרא שכל התורה לא ניתנה רק לקיימה בארץ ישראל, עיין בגמרא הוריות (י ע"ב) ובשאר מסכת. וגם איתא (עבודה זרה ח) שישאל בחוץ לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה הן.

וראה בראשית רבה פרשה ט"ז אות ד' "שאינ תורה כתורת ארץ ישראל ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל", וכן בירושלמי נדרים פ"ו הל' ח' – "חביבה עלי כת קטנה שבארץ ישראל מסנהדרין גדולה שבחוצה לארץ".

ל"ט **חסד לאברהם מעיין ג' נהר ב'** – והנה כשירדה שכינה לישראל בסוד המשכן, ונתחזקה אותה הקליפה בדיניה וסתמה המעבר בחוץ תוקף עוונות הדורות הקודמים, שהם אותם הנשמות שנתגלגלו ונתקנו ונתלבשו בישראל כאשר נבאר במקום אחר בס"ד, ואמרה הרי אלו ריחוקו בעוונם סתימת פתחי הקדושה והאיך תרד להם שכינה מופשטת, אין ראוי שתרד אלא בהתלבשות דרך החוצה כדרך התלבשה בצאתה בגלות שתלבש בד' קליפות שהם וראו והנה רוח סערה בא מן הצפון, ענן גדול, ואש מתלקחת, ונוגה לו סביב, ומתוכה וגו', בתוך אלו הקליפות תתלבש השכינה ברדתה אליהם למטה, ולזה עמד זכות הקדמונים ורחמינו של הקדוש ברוך הוא וזכות אבותינו הקדושים, ונפתח הפתח ונשברו הקליפות כולם ונעשה שם פרצה ופתח שתעבור הקדושה דרך החיצונים ותאיר לישראל ותשרה עליהם בלי שום לבוש חיצוני כלל ומסך מבדיל כלל וכוה) מאלו החיצונים: **ופרצה זו נפרצה אז במדבר נוכח מושב בני ישראל והלכה עמדם על ראשם עד שעמדה כנגד כל ארץ ישראל ד' מאות פרסה, והוא מתחלת גבול ארץ ישראל עד קצהו מצד אחד נקרא גבולו"ן ומצד השני נקרא מגדו"ן, ומאלו התחומין כל מה שבין גבולו"ן ועד מגדו"ן אין שום קליפה ומחיצה כלל בין פתח היכל לבנת הספיר לארץ ישראל הקדושה הזאת, אלא אותו האויר ירד מיד ומאיר בלי התלבשות כלל בד' קליפות שהם סוד הכתרים החיצונים, ומצד בחינה זו נאמר שארץ ישראל קדושה ואויר ארץ ישראל קדוש משא"כ ארץ העמים שעפרה טמא ואוירה טמא, והכנס אליה קרוב מאד להכשל. ולזה כשיצאו האבות לחוץ הוצרכו לכמה נדרים הלא תראה יעקב אמר אם יהיה אלקים עמדי, ביוסף כתיב ויהי י"י את יוסף ופירשו רבותינו ז"ל משל לאדם שהיה נושא וגו', הרי אברהם שנכנס למצרים להתנסות אם יתדבק בקליפות, אמנם בארץ ישראל האדם שמור שרשות ארץ ישראל רשות הקדוש ברוך הוא, ורשות חוצה לארץ רשות החיצונים אויר טמא, ולזה צריך שמירה לצדיקים בח"ל כנוכר. וזמ"ל:**

נראה שכוונת רבנו כאן להביא עוד ראייה שבני ראובן ובני גד מלמדים על רבותיהם שהיו חטאים, וכתרגום הנ"ל שתרבות הפירוש תלמידים.

ובפ"ק דב"ב-בגמרא בבא בתרא פרק א' (דף ח' ע"ב) א"ר אמרו חז"ל על הפסוק בדניאל ומצדיקי הרבים ככוכבים [מ"א] אלו מלמדי תינוקות, שמאירים לתלמידים בלימוד הלכה להפכם מעמי ארצות לצדיקים, כמו כוכבים המאירים חשכת לילה, ועכשיו שראה שהם מחייבים רבים, על ידי מ"ב שמניאון דהיינו מסירים ומניעים את לב בני ישראל מלירש את נחלת אבותם, כמו שכתוב במדבר לב ז' "ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבור אל הארץ אשר נתן להם ה'". מסתמא גם רבם אינם מצדיקי הרבים, אלא מחייבי הרבים כי ע"י שגזלו מהם דיני תורה, גרמו להם להיות גם הם כגזלנים. בשביל זה קרא להם תרבות אנשים^{מ"ג} ות"א-ותרגם אונקלוס תלמידי גברייא חייביא :

עד כאן ביאור חברותא לתורה קג

^מ בבא בתרא דף ח (דניאל יב-ג) "והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע וגו'" (המשכילים יזהירו כוזהר הרקיע) זה דייך שדן דין אמת לאמתו. (דניאל יב-ג) "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" אלו גבאי צדקה. במתניתא תנא "והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע" זה דייך שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה, "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" אלו מלמדי תינוקות (מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה). כגון מאן? אמר רב כגון רב שמואל בר שילת, דרב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא, א"ל שבקתיה להימנותך, אמר ליה הא תליסר שנין דלא חזיא לי, והשתא נמי דעתאי עלויהו (על התינוקות)

^{מ"ג} דניאל יב ג'

^{מ"ד} בתשכט - שמניאון

^{מ"ה} בתשכט - אנשים (חטאים) (כלשון הפסוק, והתרגום)